

УДК 159.922.8 : 17.022.1

© Ю. М. Сошина, 2016

Ю. М. Сошина (м. Кривий Ріг)

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ НАСТАНОВЛЕНЬ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сошина Ю. М. Результати впровадження програми формування ціннісно-смыслових настановлень у підлітковому віці. В статті подано результати аналізу ефективності програми формування ціннісно-смыслових настановлень. Визначено основну мету програми (здійснення систематичного та цілеспрямованого впливу на формування ціннісно-смыслових настановлень за рахунок створення й реалізації спеціальних психологічних умов). Представлено загальну структуру, форми та методи роботи програми формування ціннісно-смыслових настановлень. Ціннісно-смыслову сферу особистості визначено як утворення, що впливає на поведінку в конкретних життєвих обставинах, визначає загальну спрямованість особистості, а у кризовий підлітковий період зазнає значних трансформацій. За результатами експериментального дослідження подано ієрархію цінностей-цілей підлітків контрольної та експериментальної груп. Наведено дані, що свідчать про ефективність програми формування. Зафіксовано статистично достовірні відмінності між середніми рейтинговими значеннями цінностей в експериментальній групі до та після здійснення формувального впливу: термінальних цінностей (здоров'я; цікава робота; кохання; пізнання; розвиток; щастя інших; впевненість в собі) та інструментальних цінностей (дисциплінованість; відповідальність; терпимість; широта поглядів; чесність; ефективність у справах); цінностей-смыслів (добро, істина, самодостатність). Встановлено статистичну достовірність розбіжностей показників цінностей: соціальних/декларованих – доброта, універсалізм, самостійність та індивідуальних/реалізованих в поведінці – універсалізм, самостійність, досягнення.

Ключові слова: цінність, смысл, ціннісно-смыслова сфера, ціннісно-смыслові настановлення, підліток, формування ціннісно-смыслових настановлень.

Постановка проблеми. Молоде покоління є активним свідком процесів, що відбуваються у всіх значимих сферах людського життя від економічної до політичної. Набір цінностей, які засвоює індивід в процесі соціалізації йому транслює саме суспільство, тому вивчення системи цінностей, ціннісних орієнтацій, настановлень, смыслів, що зазнають трансформації є актуальним завданням сучасної психологічної науки та практики. У час, коли значення окремої особистості та її роль у змінах не тільки суспільно-історичного, політичного характеру, а й ціннісно-смыслового простору, набуло значного впливу, зростає необхідність дослідження та коректного впливу на формування ціннісно-смыислової сфери.

Підлітковий вік є одним із складних періодів в онтогенезі людини. У зазначений період відбуваються не тільки суттєві зміни у психологічних структурах, що були сформовані раніше, а й виникають власне нові утворення, формується загальна спрямованість моральних орієнтирів та ціннісно-смыслових настановлень.

Ціннісно-смыслова сфера особистості є її визначальним утворенням, впливає на поведінку в конкретних життєвих обставинах, визначає загальну спрямованість особистості, а у кризовий підлітковий період зазнає значних трансформацій. Таким чином, рухливість ціннісно-смыислової сфери та вплив на її становлення соціально-політичної кризи в Україні підкреслюють актуальність дослідження та визначення динаміки суттєвих змін у ціннісно-смысловій сфері підлітка.

Аналіз наукових досліджень. Ціннісно-сміслова проблематика є предметом дослідження багатьох вчених і науковців: А. Адлер, К.О. Абульханова-Славська, М.І. Алексєєва, О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, Ф.Ю. Василюк, О.Г. Дробницький, А.Г. Здравомислов, Н.І. Іванцев, О.М. Леонтєв, Д.О. Леонтєв, С.Д. Максименко, О.В. Сірий, В.В. Турбан, В.І. Чудновський, М.С. Яницький та інші.

Існує значна кількість досліджень, присвячених вивченню особливостей формування ціннісно-сміслової сфери та її компонентів у підлітковому віці (Б.С. Братусь, І.Б. Дерманова, Н.А. Кирилова, З.К. Селіванов та ін.).

Не зважаючи на значну кількість досліджень присвячених вивченню ціннісно-сміслової сфери та її компонентів, актуальним завданням сучасної психологічної науки є дослідження механізмів формування окремих її компонентів у підлітковому віці, а саме ціннісно-сміслових настановлень.

Мета статті – презентувати результати впровадження програми формування ціннісно-сміслових настановлень у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості у підлітковому віці має певні особливості, які визначаються закономірностями становлення особистості підлітка, особливостями інтимно-особистісного спілкування, рефлексії, становлення образу «Я» та самодетермінації [3, с. 62]. На наш погляд, оптимізувати процес розвитку ціннісно-сміслової сфери та її компонентів можливо за рахунок втілення та реалізації у навчально-виховний процес спеціальної програми, задля оптимізації та (у разі необхідності) корекції формування досліджуваної сфери та її компонентів, а саме ціннісно-сміслових настановлень.

Так, одним із етапів нашого дослідження були розробка та впровадження спеціальної формувальної програми, основна мета якої полягала в здійсненні систематичного та цілеспрямованого впливу на формування ціннісно-сміслових настановлень за рахунок створення й реалізації спеціальних психологічних умов у ході аудиторної та позааудиторної роботи з підлітками [5].

При розробці психолого-педагогічної програми формування ціннісно-сміслових настановлень ми спирались на екзистенційно-гуманістичний підхід, що розглядає людину з точки зору її життєвих цілей та цінностей, свободи вибору й відповідальності, здатності до самоздійснення. Як зазначає Т.С. Яценко, основна позиція такої моделі полягає в тому, що люди здатні розширювати власну самосвідомість, а це, у свою чергу, сприяє більшій свободі й відповідальності через подолання екзистенційних тривог і страхів, що є функцією пошуку цінностей [7].

Водночас зміст програми формувального тренінгу розроблявся з використанням методу психодрами – відомого методу групової роботи, створеного Я. Морено. У ній застосовуються інструменти драматичної імпровізації для вивчення та вдосконалення внутрішнього світу людини, що стимулює розвиток її творчості, спонтанності, розширює можливості для природної, гармонійної поведінки та взаємодії з іншими людьми.

Формувальна програма спрямована на актуалізацію у свідомості підлітків універсальних цінностей та формування їх цілісного образу й утворення на їх ґрунті системи індивідуальних смислів. Вона розрахована на 2 навчальних семестри (30 тижнів). Включає 30 занять один раз на тиждень тривалістю по 2 академічні години кожне (загальний обсяг – 60 годин), домашні завдання.

В програму включені інформаційні, інтерактивні методи та форми роботи: міні-лекції, перегляд відеоматеріалів (художніх та документальних фільмів, репортажів, соціальної

реклами, відео лекцій психологів, тощо) з наступним їх обговоренням; дебати; мозкові штурми; тренінгові вправи; психодрама.

Психолого-педагогічна програма містить два основних блоки.

Перший блок – ціннісно-смысловий розвиток – ґрунтується на ідеях Б.С. Братуся, Д.О. Леонтєва, А.В. Петровського, В.В. Століна, Д.Й. Фельдштейна щодо формування ціннісно-смыслові сфери особистості у підлітковому віці. Метою блоку є розширення уявлень підлітків про поняття «цінності», «смысл»; сприяння формуванню ціннісно-смыслових настановлень підлітків; розвиток усвідомлення власної системи цінностей.

Другий тематичний блок спрямований на формування позитивної «Я-концепції», самосвідомості та самоствердження й ґрунтується на наукових розробках Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Е. Еріксона. Процес пошуків власного «Я» неможливий без включення значимих цінностей, ідеалів, смислів та поглядів [6].

Зауважимо, що цінність особистістю «сприймається» на трьох рівнях: 1) на інформаційному рівні (когнітивний компонент), 2) на емоційному рівні (емоційний компонент) цінність чуттєво «переживається», 3) цінність, що вже засвоєна стає детермінантою поведінки (конативний компонент).

В програмі формування було задіяно кожен з компонентів: на інформаційному рівні відбувалося розширення уявлень підлітків про ціннісно-смыслову сферу (поняття цінність, смысл, ціннісно-смыслові настановлення, тощо); на емоційному рівні, завдяки використанню методу психодрами кожна цінність чуттєво переживалася; на поведінковому рівні відбувалося їх поступове засвоєння та реалізація.

Для перевірки ефективності формувальної програми було проведено контрольний експеримент. Експериментальна група (18 підлітків) була протестована за допомогою наступних методик: 1) методика діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.С. Бубнової; 2) методика визначення життєвих цінностей особистості (Must-тест) П.Н. Іванов, О.Ф. Колобова (результати представлені у попередній публікації автора [4]); 3) методика дослідження індивідуальних цінностей Ш. Шварца (адаптована В.М. Карандашевим); 4) методика «Ціннісний спектр» (ЦС) Д.О. Леонтєва; 5) методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Отримані емпіричні дані були оброблені та проаналізовані наступним чином.

В напряду порівняння результатів до та після формуючого експерименту (табл. 1-4). Порівняння результатів констатуючого та формуючого експериментів у експериментальній групі проведено для виявлення тих цінностей та ціннісно-смыслових настановлень які були більш чутливими до впливу, а також для того, щоб можливі зміни в показниках експериментальної групи можна було тлумачити як обумовлені впливом саме формувальної програми, а не побічних факторів чи змінних.

Встановлено статистично достовірні відмінності між середніми рейтинговими значеннями цінностей в експериментальній групі до та після здійснення формувального впливу: термінальних цінностей (здоров'я: $t = 0,87$, $p < 0,01$; цікава робота: $t = -1,64$, $p < 0,05$; кохання: $t = 0,73$, $p < 0,01$; пізнання: $t = -0,12$, $p < 0,01$; розвиток: $t = 0,03$, $p < 0,01$; щастя інших: $t = 1,05$, $p < 0,05$; впевненість в собі: $t = 1,19$, $p < 0,05$) та інструментальних цінностей (дисциплінованість: $t = 2,86$, $p < 0,01$; відповідальність: $t = 0,51$, $p < 0,01$; терпимість: $t = -2,17$, $p < 0,05$; широта поглядів: $t = 1,36$, $p < 0,01$; чесність: $t = 0,25$, $p < 0,05$; ефективність у справах: $t = 1,25$, $p < 0,05$). Таким чином, можна стверджувати, що статистично достовірні відмінності у показниках термінальних та інструментальних цінностей до та після проведення формувального експерименту підтверджують ефективність розробленої програми.

Таблиця 1

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей показників цінностей в експериментальній групі (до та після формувального впливу)

Цінності	Середні значення (до)	Середні значення (після)	t-критерій Стьюдента
Здоров'я	4,67	3,52	0,87*
Цікава робота	7,71	6,95	-1,64**
Кохання	6,52	5,43	0,73*
Пізнання	10,24	8,38	-0,12*
Розвиток	8,48	6,43	0,03*
Щастя інших	13,00	11,71	1,05**
Впевненість в собі	9,38	7,81	1,19**
Дисциплінованість	13,10	8,90	2,86*
Відповідальність	9,48	8,81	0,51*
Терпимість	11,86	9,86	-2,17**
Широта поглядів	10,95	9,29	1,36*
Чесність	6,29	5,10	0,25**
Ефективність у справах	11,62	9,71	1,25**

Примітка: «*» - $p < 0,01$; «**» - $p < 0,05$

Таблиця 2

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей показників соціальних (декларованих) та індивідуальних (реалізованих в поведінці) цінностей в експериментальній групі

Цінності	Середні значення (до)	Середні значення (після)	t-критерій Стьюдента
Доброта(Д)	20,29	23,00	-1,75*
Універсалізм(Д)	29,10	33,29	-1,94**
Самостійність(Д)	22,29	25,33	-1,94**
Універсалізм(Р)	12,95	14,71	-1,46*
Самостійність(Р)	10,05	11,67	-1,65*
Досягнення(Р)	8,52	9,05	-0,52**

Примітка: «*» - $p < 0,01$; «**» - $p < 0,05$

Дані табл. 2 містять показники, що підтверджують ефективність формувальної програми. Так, на рівні соціальних цінностей (приймаються особистістю, але не завжди реалізуються в поведінці) відбулися суттєві зрушення цінності доброта ($t = -1,75$, $p < 0,01$), ця «просоціальна» цінність спрямована на досягнення благополуччя у повсякденній взаємодії з близькими людьми. За твердженням В.М. Карандашева основна мотиваційна мета цієї цінності полягає в збереженні благополуччя людей з якими індивід знаходиться в особистих контактах [1]. Статистично достовірні показники підвищення значущості цінності універсалізм ($t = -1,94$, $p < 0,05$) свідчать про те, що учасникам формувального експерименту характерними є почуття соціальної справедливості, відкритості до думок інших. Автор методики Ш. Шварц стверджує, що основна

мотиваційна мета зазначеної цінності полягає в розумінні, толерантності, захисті благополуччя всіх людей та природи [2]. Очевидно, що підвищення значимості у підлітків цінності універсалізм є необхідністю, оскільки сучасний світ пропагує забезпечення лише власних інтересів та потреб.

Під впливом формувальної програми змінились показники цінності самостійність ($t = -1,94$, $p < 0,05$), яка характеризує особистістю як таку, що обирає власні цілі, допитлива, самодостатня, покладається на себе. Зазначимо, що самостійність мислення та обрання способу дій є важливою характеристикою особистості, що здатна до саморозвитку. Середні показники значимості цінності досягнення ($t = -0,52$, $p < 0,05$) в експериментальній групі після формувального впливу підвищилися, таким чином підтверджуючи ефективність формувальної програми.

Зазначимо, що на рівні індивідуальних цінностей, тобто таких як особистість реалізує у поведінці, також спостерігаються статистично значущі відмінності: універсалізм ($t = -1,46$, $p < 0,01$); самостійність ($t = -1,65$, $p < 0,01$); досягнення ($t = -0,52$, $p < 0,05$).

Таблиця 3

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей показників цінностей-смислів в експериментальній групі до та після формувального впливу

Цінності	Середні значення (до)	Середні значення (після)	t-критерій Стьюдента
Добро	5,19	6,57	-2,82*
Істина	3,67	5,05	-2,81*
Самодостатність	2,95	4,29	-2,52*

Примітка: «*» - $p < 0,01$; «**» - $p < 0,05$

Встановлено, що у підлітків значно підвищилися показники рівня значимості цінності добро ($t = -2,82$, $p < 0,01$). Отримані результати співпадають з даними емпіричного дослідження В.М. Карандашева, який провів масштабне дослідження цінностей сучасного підростаючого покоління та виявив, що на рівні нормативних ідеалів (тобто на рівні переконань) для підлітків і юнаків, і дівчат найбільш значущою є цінність «добро» [1, с.45], оскільки містить важливі для підлітка особливості спілкування (повага, поблажливість, чесність, відповідальність та відраза до образ, обману, зверхності, тощо).

Таблиця 4

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей показників реалізованих цінностей в експериментальній групі до та після формувального впливу

Цінності	Середні значення (до)	Середні значення (після)	t-критерій Стьюдента
Пошук та насолода прекрасним	3,33	4,29	-2,63*
Допомога та милосердя	4,00	4,90	-3,65**
Пізнання нового	4,00	4,52	-1,71**
Соціальна активність	2,19	3,24	-4,13*
Здоров'я	3,24	4,05	-2,54*

Примітка: «*» - $p < 0,01$; «**» - $p < 0,05$

В основі цієї цінності лежить доброзичливість, що сфокусована на благополуччі в повсякденній взаємодії з близькими людьми. Цей тип цінностей вважається похідним від потреби в позитивній взаємодії, потреби в афіліації та забезпеченні процвітання групи. Її

мотиваційна мета – це збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в особистих контактах [1, с. 29].

Встановлено статистично достовірні відмінності між середніми рейтинговими значеннями цінностей-смислів істина ($t = -2,81$, $p < 0,01$) та самодостатність ($t = -2,52$, $p < 0,01$).

Встановлено, що у підлітків експериментальної групи відбулися зміни у підвищенні значимості наступних цінностей: пошук та насолода прекрасним ($t = -2,63$, $p < 0,01$); допомога та милосердя ($t = -3,65$, $p < 0,05$); пізнання нового ($t = -1,71$, $p < 0,05$); соціальна активність ($t = -4,13$, $p < 0,01$); здоров'я ($t = -2,54$, $p < 0,01$). Очевидно, що значущість духовних, естетичних та соціальних цінностей у підлітків значно підвищилася, що свідчить про те, що комплекс методів та форм роботи, запропонованих автором є дієвим засобом, що стимулює трансформацію ціннісно-сислової сфери особистості.

Слід зазначити, що є зміни у цілому переліку цінностей, які не досягли рівня статистичної значимості, а виражаються як тенденція (цінності акуратність, вихованість; соціальні/декларовані цінності – традиції, досягнення, безпека; індивідуальні/реалізовані в поведінці цінності – традиції, добро; цінності-смисли – досконалість).

Висновки. Проведений аналіз з перевірки результативності програми формування ціннісно-смилових настановлень доводить, що запропоновані заходи впливають на трансформацію ціннісно-смиловий сфери підлітків та її компонентів, а саме ціннісно-смилових настановлень.

Статистично доведено достовірні відмінності між середніми рейтинговими значеннями цінностей в експериментальній групі до та після здійснення формувального впливу, а саме: термінальних цінностей (здоров'я; цікава робота; кохання; пізнання; розвиток; щастя інших; впевненість в собі) та інструментальних цінностей (дисциплінованість; відповідальність; терпимість; широта поглядів; чесність; ефективність у справах); цінностей-смислів (добро, істина, самодостатність). Встановлено статистичну достовірність розбіжностей показників цінностей: соціальних/декларованих – доброта, універсалізм, самостійність та індивідуальних/реалізованих в поведінці – універсалізм, самостійність, досягнення.

Таким чином, авторська програма формування ціннісно-смилових настановлень може бути використана в умовах навчально-виховного закладу психологами, а її окремі елементи – педагогами загальноосвітніх навчальних закладів та всіх, хто цікавиться питанням оптимізації становлення ціннісно-смиловий сфери молоді.

Література

1. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В.Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004. – 98 с.
2. Карандашев В.Н. Концепция ценностей культуры Ш. Шварца: теория и методика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://victor.karandashevs.ru/vk_docs/Karandashev_Culture_Values.pdf
3. Лавріненко В.А. Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків / Віталій Анатолійович Лавріненко // Психологія і особистість. – 2013. – № 1 (3). – С. 59-74.
4. Сошина Ю.М. Оцінка ефективності програми формування ціннісно-смилових настановлень / Юлія Миколаївна Сошина // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 53. – Х.: ХНПУ, 2016. – С. 220-228.
5. Шевченко Н.Ф. Формування ціннісно-смилових настановлень: практичний вимір / Науково практичний посібник / Н.Ф. Шевченко, Ю.М. Сошина. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – 102 с.

6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. – М.: Флинта, 2006. – 342 с.
7. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. посібник / Т. С. Яценко. – К.: Вища школа, 2004. – 679 с.

Сошина Ю. Н. Результаты внедрения программы формирования ценностно-смысловых установок в подростковом возрасте. В статье представлены результаты анализа эффективности программы формирования ценностно-смысловых установок. Определена основная цель программы (систематическое и целенаправленное влияние на формирование ценностно-смысловых установок за счет создания и реализации специальных психологических условий). Представлена общая структура, формы и методы работы программы формирования ценностно-смысловых установок. Ценностно-смысловую сферу личности определено, как образование, которое влияет на поведение в конкретных жизненных обстоятельствах, определяет общую направленность личности, а в кризисный подростковый период поддается значительным трансформациям. По результатам экспериментального исследования подана иерархия ценностей-целей подростков контрольной и экспериментальной групп. Представлены данные, которые подтверждают эффективность программы формирования. Зафиксированы статистически достоверные отличия между средними рейтинговыми значениями ценностей в экспериментальной группе до и после формирующего воздействия: терминальных ценностей (здоровье, интересная работа, любовь, познание, развитие, счастье других, уверенность в себе) и инструментальных ценностей (дисциплинированность, ответственность, терпимость, широта взглядов, честность, эффективность в делах) и ценностей-смыслов (добро, истина, самодостаточность). Установлена статистическая достоверность различий показателей ценностей: социальных/декларируемых – доброта, универсализм, самостоятельность и индивидуальных/реализуемых в поведении – универсализм, самостоятельность, достижение.

Ключевые слова: ценность, смысл, ценностно-смысловая сфера, ценностно-смысловая установка, подросток, формирование ценностно-смысловых установок.

Soshina Ju. N. The results of implementation of the program of formation value-semantic options in adolescence. The results of analysis of effectiveness of the program of formation value-semantic options are reviewed in the article. The main objective of the program has been given (systematic and purposeful influence to formation the value-semantic options on account of creation and realization special psychological conditions). General structure, forms and methods of work of the program of formation value-semantic options are showed. Value-semantic sphere defined as phenomenon that affect behavior in specific life circumstances, defines general orientation of the personality. Compiled by the results of experimental research the hierarchy of teenagers' values of the control and experimental groups has been given. The data that confirms the effectiveness of the program of formation has been reviewed. A statistically significant difference between the average rating values of values in the experimental group before and after the formative influence had been recorded: terminal values (health, interesting work, love, knowledge, happiness of others, self-confidence) and instrumental values (discipline, responsibility, tolerance, latitude attitudes, honesty, efficiency in the affairs) and meanings-values (goodness, truth, self-sufficiency). A statistical significance of differences of indicators values was determined: social/declared - kindness, universality, independence and individual/ implemented in the behavior - universality, independence and achievement.

Keywords: values, sense, value-semantic sphere, value-semantic options, teenager, formation of value-semantic options.

Відомості про автора:

Сошина Юлія Миколаївна – асистент кафедри практичної психології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», аспірантка кафедри практичної психології Запорізького національного університету.

Статтю подано до друку 02.03.2016.

УДК 159.922.8.

© Л. В. Долинська, В. Є. Петренко, 2016

Л. В. Долинська (м. Київ), В. Є. Петренко (м. Чернівці)

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ТРИВОЖНОСТІ У СТРАШОКЛАСНИКІВ ГІМНАЗІЙ ТА ЛІЦЕЇВ

Долинська Л. В., Петренко В. Є. Психологічна корекція тривожності у старшокласників гімназій та ліцеїв. Стаття присвячена проблемі корекції високого рівня тривожності в учнів старших класів гімназій та ліцеїв. Проведений аналіз літератури з означеної проблеми засвідчив недостатнє вивчення специфіки прояву тривожності та шляхів її оптимізації для вказаної групи учнів. В процесі емпіричного дослідження вивчені рівні прояву та чинники виникнення тривожності у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів різного типу, визначені чинники виникнення тривожності, специфічні для контингенту учнів гімназій та ліцеїв. Визначені взаємозв'язки між рівнем особистісної тривожності і негативним самоствавленням, суперечливим ставленням до власного минулого, теперішнього та майбутнього, показниками самооцінки та рівня домагань, мотивами страху відторгнення та уникання невдачі. Доведено, що старшокласники гімназій та ліцеїв є більш тривожними, ніж старшокласники загальноосвітніх шкіл, що обумовлюється впливом специфічних чинників: значної різниці між показниками самооцінки та рівня домагань, а також мотивом уникання невдачі.

На основі отриманих результатів сформована модель психологічної корекції тривожності у старшокласників гімназій та ліцеїв, реалізація якої передбачає проведення соціально-психологічного тренінгу з учнями та ряду додаткових заходів з їх педагогами та батьками.

Ключові слова: тривога, особистісна тривожність, ранній юнацький вік, психологічна корекція, чинники виникнення тривожності, самоствавлення, відповідальність, самооцінка, рівень домагань, прагнення прийняття, страх відторгнення, прагнення успіху, уникання невдачі.

Постановка проблеми. Дослідження закономірностей прояву та чинників виникнення тривожності залишається актуальним щодо різних вікових етапів розвитку людини. Водночас питання корекції зазначеної риси набуває особливого значення в ранньому юнацькому віці, який не лише є визначальним щодо розвитку тривожності, але й одним з найбільш сприятливих щодо можливості її оптимізації. Соціальна ситуація розвитку періоду ранньої юності зумовлює збільшення частоти та інтенсивності тривожних переживань, тоді як вищі, порівняно з періодом пубертату, емоційна стійкість та врівноваженість створюють передумови для успішного нівелювання їх впливу.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження тривожності в ранньому юнацькому віці висвітлюють особливості переживання тривоги (А. Прихожан [4]), чинники виникнення вказаної риси (Ю. Клепач [3], І. Ясточкіна [5]) та шляхи її корекції (С. Водяха [1], Ю. Зайцев [2]). Водночас, основним критерієм формування вибірки аналогічних досліджень виступає